

Reinbold Ignác önéletírása.

Nem ismertem a tudomány elismert művelői közül, aki nagyobb érzékkel bírt volna a tudomány nem hivatásos, de hasznos munkásainak értékelése tekintetében, mint néhai Márki Sándor, kinek emlékét hódolattal köszönteni hivatott ez a füzet. Maga is az u. n. vidéken élte le majdnem egész termékeny életét és megszámlálhatatlan cikkeinek jelentős része olyan megemlékezés, mely valamely kisebb központ számot tevő, munkás embereinek emlékezetét tiszteli meg.

Rendesen nem valami messze világító tornyok ezek a helyi vonatkozásban kiváló emberek; munkásságuk sem ölel fel nagyobb területet a tudományok, vagy akárcsak egy tudományszak mezejéről. Inkább amolyan fáklyák vagy épen csak gyertyák, melyek azonban a maguk tágabb-szűkebb környezetének egyetlen megvilágítói. Fényük tehát áldásos, mert nélküle teljesen sötét maradna az a terület, gyakran vezető nélkül botorkálna a szaktudomány határtalan mezején összefoglalásokra törekvő kutató.

Zalatna vidékének ilyen áldásos munkása volt ezelőtt száz esztendővel Reinbold Ignác orvos, kiről emlékezve, tisztelettel hódol Márki Sándor szellemének a hálás tanítvány.

Reinbold Ignác nevével és munkássága egy részének értékes gyümölcseivel római felirattani tanulmányaim során korán ismerkedtem meg. Épen most száz esztendeje u. i. Gyulafehérvár, Marosportus, Kisfalud, Petrozsány és Zalatna területéről 125 római köemlék feliratát és ábrázolásait másolta le. Mikor aztán 1842-ben a hazafiak komolyan foglalkoztak az Erdélyi Nemzeti Múzeum megvalósításával, ő letisztázta 14 táblán ezeket az emlékeket, s átadta gr. Kemény Józsefnek, Alsófehérvármegye egyik követeinek, a múzeumi eszme előharcosának, hogy az országgyűlésen az ő nevében ajánlja fel a létesítendő múzeum számára, ami az erdélyi országgyűlés egyik 1843. évi ülésében meg is történt.¹

A gyűjtemény ma is az Erdélyi Múzeumegyesület kéziratárban van; felhasználta Mommsen Tivadar a Corpus

¹ Kelemen Lajos közlése, az alább megnevezendő helyen.

Inscriptionum Latinorum III. kötetéhez, s elismeréssel szól róla, ami nemcsak a másolatok pontosságának szól, hanem azért is indokolt, mert a lemásolt emlékek egy része azóta elkallódott, s így legalább ilyen módon való megőrzésükért Reinbold Ignácot hálánk illeti.

Ezt a hálát a maga értékes, mert súlyos szüksézsavúságában leróta Mommsen az említett kötet előszavában. Nem lett volna felesleges azonban, ha mi, a közelebről érdekeltek is kifejezést adunk ennek az érzelemnek. Alkalmul kínálkozott erre az Erdélyi Múzeumegyesület alapításának ötvenedik évfordulója, mikor a szóbanforgó rajzok szakszerű és részletes ismertetésére készültem. A terv azonban — közbejött németföldi límes-tanulmányutam miatt — nem valósulhatott meg. Mindössze az E. M. É. 1912. évi Gyulafehérvár-zalatnai vándorgyűlésén volt alkalmam, egyebek közt, röviden megemlékezni róla.

Azóta a P á s z t o r t ű z 1926. évi 4. számában Kelemen Lajos foglalkozott Reinbold Ignáccal, azzal a képével kapcsolatosan, mely Vajdahunyad várát ábrázolja. Ott említi, hogy Reinbold Béla szegedi egyetemi tanár, R. Ignác dédunokájának birtokában van a néhainak egy német nyelvű, sajátkezű önéletírása. Az előzmények után érthető, hogy kaptam az alkalmon, a kéziratot nemcsak átböngészttem, hanem le is fordítottam, s ez alkalommal kívánom ismertetni. Nem nehéz elképzelni, mennyire sajnálom, hogy most meg az Erdélyi Múzeumban őrzött rajzok nem állanak rendelkezésemre, hogy egyuttal azokról is érdemlegesen szólhatnék, s megemlékezésem így szakszerű méltatása is lehetne.² A szóbanforgó feljegyzések azonban magukban is érdemesek és alkalmasok egy ilyen alkalmi ismertetésre. Reinbold Ignác: *Meine Wanderungen und Begebenheiten* címet adta nekik, amit én: *Vándorlásaim és élményeim-nek fordítanék.**

² Múlt évi novemberben egyebek közt ezért is szándékoztam Kolozsvárra menni, de nem kaptam beutazási engedélyt, s így nem tehetem, hogy azokról is írjak.

* A feljegyzések 16 ív összefűzött merített papirosra vannak írva, de az egész csak 23 számozatlan ivoldalt foglal el, a többi üres. Az első oldalon van a cím; a második üres, s a harmadikon kezdődik a szöveg. Az ívek vízjeggyel jellettek; az ív első levelén, közepén a vízjegy: ROSKANY; a másik levél közepén az évszám: 1828, külső alsó sarkában: N o r 2 cursívus írással. Ezekből az adatokból nem nehéz megállapítani, hogy a feljegyzések 1828-ban vagy nem sokkal később kezdődtek. — Az első feljegyzés 1774-re, születésére, az utolsó az 1838. évre vonatkozik. Az egyes évekre vonatkozó feljegyzések közt azonban nagy aránytalanságok vannak. Míg az 1774—1811-ig terjedő időszakra 21 oldal jut, az 1812—1838-ig terjedő időszaknak mindössze két oldalt juttat. Nem is találunk ez utóbbi lapokon mást, mint a bevételre vonatkozó néhány adatot, míg a többi mind két fiának, tanulására, külföldi és

A feljegyzéseket születésénél kezdi: „Reinbold Ignác a Baden-Baden nagyhercegséghez tartozó (akkor osztrák) Breisgauban³, a Rajna melletti Unter-Ackernben született, 1774. dec. 15-én; iskolába a Mindszentekről nevezett premon-trei kolostorban járt, s ott végezte el a humaniorákat 1790-ben.“ Atyja, ki Karlsruheban örgrófi pincemester volt, az ő születése előtt meghalt, özvegy anyja pedig szerény viszonyok közt élt. A fiú iskolái elvégeztével szeretett volna a rendbe lépni, s ezt az édesanyja is szívesen látta volna. Az

hazai utazására, hivatali beosztásaira és fizetéseire vonatkozó feljegyzés; de ezek olyan pontosak, hogy a vonatkozó akták számát és keltét is feljegyzí. Nem egy ilyen adat másszínű tintával van beírva, sőt a Józsefet illető 1838. évi adatok ceruzával vannak, nyilvánvalóan utólagosan bejegyezve, az eredetileg üresen hagyott helyre. A gondos apa szemmel láthatólag fontosnak tartotta ezeknek az adatoknak pontos feljegyzését, hogy szükség esetén fel lehessen használni őket. A fiúk közül többet szerepel József, aki négy évvel volt idősebb öccsénél. Utóbbi azonban — úgy látszik — elévlenebb, élelemesebb, önállóbb volt. Korán is házasodott, 1834. október 14-én, 25. éves korában. Bátyja házasságára nézve nem találunk feljegyzést, tehát 1838-ig még nem házasodott meg, holott Reinbold Béla egyetemi tanárnak ő volt a nagyapja. Mindketten a selmecebányai bányászati akadémiát végezték, s azután külföldi tanulmányúton is voltak.

A feljegyzések az 1830. évig vannak egy írással, egyenletesen fakult tintával írva. Nyilvánvaló, hogy eddig egyfolytában, nem hosszú idő alatt íródtak. Az 1831. évtől kezdődő időre vonatkozó feljegyzéseknél más a toll, más a tinta és apróbbak a betűk. Ezzel az újabb, feketébb tintával vannak törlések és beszúrások az első lapokon, melyek gyakran csak nagyon nehezen olvashatók.

Világos ezek után, hogy a bezárólag 1830-ig terjedő időre vonatkozó följegyzések abban az esztendőben készültek, azután hosszabb ideig nem írt a füzetbe, s amikor ismét elővette, mielőtt folytatta volna, a régebbi feljegyzéseket újból átnézte és javítgatott rajtuk. Az 1831. utáni feljegyzések már tarkább külsejűek, s többször írta őket.

Másik fordulópont, mely a feljegyzések természetében is alapos változást jelent — mint már láttuk — az 1811. esztendő. Ebben az esztendőben vált meg a katonai szolgálatból, s Zalatnán kamarai orvos lett. Az állásváltoztatást a gyermekei sorsáról való gondoskodással indokolja, de nyilvánvaló egyébként is megúnta a túlságosan változatos vándoréletet. Addig négy gyermekük született, életben azonban csak a már említett két fiú maradt. A jövőjüket fontolgató apa úgy találta, hogy neveltetésük érdekében szakítani kell az addigi étellel. Feljegyzí az álláscserelés anyagi mérlegét, s ezzel aztán meg is szűnik főszemélynek lenni. Most már jóformán csak a két fiú szerepel. A később született, de korán elhalt fiú és egy leány, kinek csak a születése van feljegyezve, csak épen megemlítődnek. Alig említi feleségét, kinek neve és születési ideje más — nem női — írással van odairva az 1802—1803. évekre vonatkozó feljegyzések peremére: Hammerschmidt Jozefa Magdalena, szül. 1780. június 16.

A ma Baden nagyhercegséghez tartozó Breisgaut annak idején Habsburg Rudolf feleségével kapta; 1801-ben (tehát Reinbold Ig. születése után jóval) átadták a Habsburgok Modena hercegének; egyik része 1805-ben, a másik 1810-ben került Badenhez.

öreg Norbert prior azonban lebeszélte erről. Hogy mégis a kolostorba kerülhessen, elhatározták, hogy gyógyszerész legyen, remélvén, hogy így előbb-utóbb elnyeri a kolostori gyógyszerész-tár vezetését.

Születési helyén, 1791-ben gyógyszerész-tanulónak állt be, de mivel gazdája egyszer — vásárosok előtt — nagyon leszidta, otthagya és hazament anyjához. A gyógyszerész ugyan csalogatta vissza, de ő megmakacsolta magát, s nem ment. A nem messze levő Kuppenheimban szeretett volna szolgálatba állani, de anyja ezt — mivel ott mind lutheránusok laktak — a katolikus vallással össze nem egyeztethetőnek ítélte. Ott-hon maradt tehát.

Közben sok osztrák katonaság vonult keresztül a falujokon, s végül tábornok utódok Speyer közelében, Hambach kolostornál. (1792.)⁴ Kíváncsiságból ő is felkereste a tábornok, melyben tíz napot töltött egy falujabeli élelmezőnél, majd egy betegszállítómánnyal Speyerbe ment. Egy segédorvossal sétálgatva találkoztak az orvosfőnökkel. A többi valósággal filmszerű drámaisággal pergett le addig, hogy június 8-án a 19 éves ifjú „bár a chirurgiából épen semmi, a gyógyszerészetből is csak kevés ismerettel bírt“, mint tyro, azaz tábori orvosgyakornok Heidelbergbe, a Domonkosok kórháza mellett létesített kórházhoz osztatott be, havi 12 frt. fizetéssel.

Az 1794. év elején a gr. Gyulay Sámuel-ezredhez helyezték át, mellyel végigcsinálta a háborút az összes előrenyomulásokkal és visszavonulásokkal; ott volt a fleurusi csatában (1794. jun. 25—26); részt vett a híres würtzburgi csatában (1796. szept.), hol a magyar huszárság olyan hősiiesen viselkedett (Kray és Sztáray vezetése alatt), majd Olaszországba mentek a szorongatott Alvinczy segítségére. Ott azonban belekeveredtek abba a rettenetes páni szaladásba, melyet Alvinczy egyik jelentéséből ismer a történelem, de igazi oka csak lélektani alapon kereshető. Az igazi hadszíntérre el sem jutottak, illetőleg mire odaértek már készült a campo-formioi béke. (1797. okt. 10.)

A békekötés után áthelyeztette magát Bécsbe, hogy ott a József-akadémián orvosi tanulmányokat folytathasson. Előbb azonban meglátogata édesanyját. Otthonléte alatt átrándult Rastattba, hol az egész Európára vonatkozó békekongresszus folyt és Strassburgba, mely akkor francia volt és ahol „akkor a harmadik constitutio uralkodott.“ Itt veszedelmessé válható kalandja is volt.

Bécsben másfél évet töltött, s mint a br. Splényi-ezred

⁴ XIV. Lajos visszahelyezése, mint mondták: „a korának biztonsága és becsülete érdekében egyesült uralkodók“ felkészülésének egyik részlete volt ez a francia forradalom ellen; az u. n. francia, később napoleoni háborúk kezdete.

alorvosa, amennyire lehetett szorgalmasan hallgatta az orvosi előadásokat. A közben ismét kitört háború miatt — 1799. októberében — az ezredet Itáliába vezényelték, s ott ő is résztvett Genova ostromzárolásában. Innen hivatalos kiküldetésben jutott el Pisába, s tett egy kis tanulmányutat, melynek során majdnem Rómába is eljutott. Közben azonban Napoleon átkelt a Szent Gotthárd-hágón, s elfoglalta Milánót (1800. jun. 2.). Az osztrák katonai vezetés minden katonát ezredéhez rendelt, s így vége zakadt a „tanulmányútnak.“ Az ezred egyik zászlóaljával egy hónapnál tovább szenvedő részese volt Mantova körülsáncoltatásának, hol „vergődtek, mint az egér a fogóban.“ Február 17-én szabad elvonulást nyertek, nyilván a 9-én aláírt lünevillei-béke következtében. Zagorjében egy hónapig gyűjtöttek erőt az Erdélybe való útra, melyre április 9-én indultak el, s június 6-án érkeztek meg Gyulafehérvárra. Itt kórházi szolgálatra osztották be, s 1802. jan. 8-án főorvossá léptették elő, havi 20 frt. fizetéssel. Még ebben az évben — aug. 16-án — meg is házasodott, feleségül véve néhai Hammerschmidt Antal József cs. kir. pénzverőmester legfiatalabb leányát, Jozefát. Ekkor — ideiglenesen — annál a csapatnál teljesített szolgálatot, mely a hunyadmegyei rablók üldözésére volt kirendelve, s feleségét is Úsulára vitte. A csapattal megfordult Demsus, Rea, Pestény, Klopotiva helységekben. Említi pár szóval a szarmizegethusai amphiteatrumot és a demsusi templomot; felkereste a hunyadmegyei Vaskapút, de csalódott benne; Malomvíz mellett megmászta az egykori Kolezvár romjaival fedett hegyet. Közben a rablók kegyelmet nyertek, s ők nov. 11-én téliszállításra Algyógyra mentek. Semmi kétség, hogy ebben az időben már megvolt benne az a csira, melyből később rajzai és festményei nőttek ki.

A békés állapotban egyszerre szükszavú lesz. Az 1803. évről mindössze első gyermekük (fiú) születését és halálát jegyzi fel, az 1804. évről pedig épen semmit.

A következő — 1805 — év április 6-án születik József Ignác nevű fiúk, s ő már június 26-án útban van az ezreddel Itáliába, hol ismét megindult a háború.⁵ Felesége a gyermekkel Szászsebesen maradt, hová az ezred-depot is helyezték. Ők szept. 11-én érkeztek meg Padovába, s ezrede résztvett a győzelmes caldiero ütközetben (okt. 13.). Ő akkor a főhadiszállítás orvosfőnöke mellé volt titkári szolgálatra beosztva. Ezt a

⁵ Ez az u. n. „harmadik szövetség, melyet a Napoleon által fenyegettet Anglia szervezett, s amelyben Svéd-, Oroszország, Ausztria-Magyarország és Nápoly vettek részt; Poroszország semleges maradt, lesté a fejleményeket. A háború nagyon hamar véget ért: nov. 15-én Bécs Napoleon kezében van, dec. 2-án elvész az austerlitz csata, s dec. 26-án megvan a pozsonyi béke.

hivatalát olyan lelkiismeretesen látta el, hogy a rövid háború végével felvették a József-akadémián tartandó legközelebbi orvosképző tanfolyamra. Magához vitte családját, s 1808. augusztusában doctor chirurgiae címet és oklevelet nyert. Még néhány megbízást végzett el Bécsben, majd októberben a Nagyszönyben állomásozó ezredéhez vonult, s ezzel nov. végén téliszállásra Pestre.

A következő — 1809 — év febr. 13-án Gyulafehérvárra helyeztette magát, hol a helyőrségi kórház orvosfőnöke lett. A szolgálat nem volt épen könnyű, „kivált miután bevonultak a francia, olasz és bajor hadifoglyok, kik közül hatszázan ragályos betegségben feküdtek a kazamatákban“. Mindezeket számbavéve határozta el az álláscserét, mely 1811. május 15-én történt meg.

*

Reinbold Ignác feljegyzései azért érdekesekek, mert megtudjuk belőlük, hogyan szakított le a francia-háborúk Európát átalakító vihara egy fiatal, életerős rajnai ágat, mely aztán változatos és érdekes kalandok után, húszt esztendő múltán Erdély földjén vett új gyökeret, s termett értékes gyümölcsöket a magyarságnak.

Feljegyzéseiből pontosan megállapíthatjuk, hogy a csapat, melynek tagja volt, merre járt és mi történt vele? De sohasem olvassuk nála a nagy összefüggéseket; pl. a fleurusi ostromnál, a würtzburgi csatánál, stb. Egyedül a marengói csatánál van ilyen, pár szavas utalás, de az téves. Ahol jár és valami előtte új dolgot lát, arról megemlékezik, de nem részletezi. Mégis nagyon sok érdekessége van leírásának, mint általában a személyes tapasztalatoknak, mégha azok egészen az illető személy körül koncentrálnak is: ez a személyes tapasztalat varázsa. Nyilvánvaló, hogy ezek a végleges feljegyzések apró jegyzetek alapján történtek: a dátumok miatt ez kétségtelen. Valószínűleg bizalmas körben beszélgetett kalandjairól, s biztatásra öntötte azokat ebbe a formába. A stílusnak nem nagy mestere ugyan, de szóbeli előadása élvezetes lehetett. Az alábbi szemelvényekben nagyon hosszú mondatait, ahol az eredeti kiforgatásának veszedelme nélkül tehettem, több mondatra osztottam.

Kár, hogy zalatnai életéről, s általában békés foglalkozásáról nem írt, holott minket azok talán még inkább érdekelnének. Csakhogy ő nem nekünk, hanem övéinek írt, azok pedig akkor már vele éltek, s csak életének megelőző szakaszát nem ismerték eléggé. Említett gyűjteménye, az a tény, hogy festegetett és pár — rendkívüli jövedelmei közt szereplő — feljegyzése arra mutat, hogy a köznek hasznos munkása volt. Különben nem kapott volna 1838-ban magyar nemesiséget, mint Kelemen Lajos említett cikkéből olvassuk. Ott olvassuk azt is, hogy 1851—52-ben halt meg. Antal fia az 1848.

—49. évi zavaroknak esett áldozatul, míg József leszármazói ma is élnek.

*

Reinbold Ignác a fleurusi csatában. Az 1794. márciusában újból megindult a hadjárat. Az ezreddel ment Trierig, ahol a betegekkel kórházban maradt, míg az ezred tovább ment Németalföldre. Nagyobb volt vonzódása a tábori, mint a kórházi szolgálathoz. Mikor tehát észrevette, hogy egy kapitány és zászlós vezetése alatt újonc- és gyógyultszállítmány indul az ezredhez, a kapitány tudtával hozzájuk csatlakozott. Junius 26-án érkeztek⁶ Charleroi-ba, hol egész nap erős ágyúzás folyt. „Hajnalhasadtától egész napon át a kis és nagy ágyúknak annyi csattanását és bömbölését hallottam, hogy semmi különösebb gondot nem okozott a front mögött röpködő zászló, a trombiták és sípok nyomán követnem a zászlóaljat. Egy magaslatra értünk. Holla! — mondta orvostársam. Látod-e amott előttünk azt a hosszú sáncművet a lőrésekkel? Látsz-e rajta mozgást? — Jobbról és balról rettenetesen dörgött az ágyú; lenn előttünk csend volt. Ott maradtunk a szabadban. A zászlóalj állandó előnyomulásban volt . . . Közben tőlünk 200 lépésnyire, a bokrokkal takart útról, sötétkék ruhás, magas medvebőr kucsmás nehéz lovasság tünt elő, melyet nem ismertünk fel, s azt hittük, hogy abban az állóhelyben fel fognak koncolni . . . Szorongásaink közben tőlünk tíz lépésnyire ágyúgolyó csapott le, szétrepedt, s utána nagy lyuk volt látható. A félelmetes lovasság — emigrált franciákból álló royal alle-mange-ezred volt — elfordult tőlünk, azaz a fedetlen tereptől. Társam, bár én egyáltalán nem akartam, a lyukhoz cipélt, s egyre hajtogatta: Itt maradunk; ide már nem jön golyó! s mi nagyon kényelmetlenül szorongtunk a lyuk körül. A zászlóalj egyenesen ment neki a sáncoknak; az ellenség egyet sem lőtt addig, amíg olyan közel nem értek, hogy az ágyúk kartácstüze a támadást lehetlenné tette. Ezt hallottuk, s látva, hogy a zászlóalj még életben maradt része kezd visszavonulni, mi is igyekeztünk egéruat nyerni. Nem hallatszott több puskalövés, hanem az ellenség a vonal minden ágyújából győzelmi jeleket adott, ami késő éjszakáig tartott. Az osztrákok retiráltak, s megkezdődött a Németalföldről való kivonulás.”⁷

⁶ A jun. 25—26. napjain folyó csata utolsó napján.

⁷ Azaz Ausztria lemondott Németalföld birtokáról. A Reinbold által most leírt csata merőben felesleges volt, s a vérontás csak az ismert osztrák genialitás pazarlása volt. Charleroi vára u. i., melyet Koburg hg. parancsnoksága alatt aránylag kis erő védett, már 25-én megadta magát Jourdan túlerejének. A felmentő csapatok ezt nem tudták, s 26-án nagy csatát kezdtek. A csata jól indult, de mikor megtudták, hogy a vár megadta magát, — abba-hagyták.

Két kívánság, mely túlon-túl kielégül. Az alábbi két eset 1795. őszén történt vele, Mannheim ostrománál. Így írja le:

„Hozzákezdünk az ostromhoz. Megújítottuk a futóárkokat és lőttük az erődöt ... Vonzott a kíváncsiság, hogy milyenek azok a futóárkok? Csatlakoztam tehát a hajnalban odamenőkhöz. Össze-vissza vezettek a másfél öl (kb. 3 m.) széles és két láb (kb. 60 cm.) mély árokban, melynek az erdő-felöli oldalán mellvédként volt felhányva a kiásott föld. Mindenki meglapulva ment, egyik a másik után. Az emberek-vonta kis munició s kocsik ki, s bejártak. Az árok a két ütegtelep között vonult, minek következtében a golyók füttyülése úgy kereszteződött, hogy nem lehetett tudni: melyik jön a várból, melyik az ostromlóktól? Mikor aztán tőlem a második katonának fegyverét egy gyöngédtelen lövés levitte, meggondoltam magam: engedtem mindenkit magam előtt elvonulni, s megkerestem a kötözőhelyhez vezető utat, hol az éj folyamán 21 ágyúlövés lecsapását hallották. Ez a kíváncsiságom túlon-túl kielégült.

Néhány nap múlva újabb alkalom kínálkozott erre.

„A bombák repülése, különösen az éjben világító Rajna, felköltötte vágyakozásomat, hogy egyik társammal felkeressem a Rajna-töltés mellett felállított üteget. Amíg mentünk a mieink egymásután töltöttek és lőttek a nélkül, hogy az ellenség életjelt adott volna magáról. Mi felmáztunk a Rajna töltésére és a francia hidfőt nézegettük. Egyszerre a töltésen több mérnökkari tiszt jött, lovasságtól kísérve; tőlünk néhány lépésre megálltak és figyeltek, amit figyeltek; nekem ezek a vendégek nem voltak kellemesek és szememet állandóan a szemközt levő erőd bástyájára szegeztem. Hogyan történt!? — nem tudom. Csak ennyit: Füstöt láttam, s éreztem, hogy társam reám dül; nem tudtam felállni, s egy pillanatig azt sem tudtam eldönteni: ő van-e eltalálva, vagy én? Aztán felállott és én is azt tehettem. Azok ott szemben, nevettek, mi szétnéztünk, s hat lépésre tőlünk láttuk a golyó által vájt lyukat. Nem tréfa! — mondtam, s nem szemlélődünk tovább; azok utánunk lőttek. Ez a kíváncsiságunk is csömörlésig kielégült“...

Nem sikerült szökési kísérlet. A würtzburgi csata. — Az 1796. esztendő a szövetséges hadseregre nem jól kezdődött; egymásután szenvedte a vereségeket, minek következtében a gr. Gyulai-ezred is rengeteg utat tett a visszavonulások és előnyomulások során. Ilyen volt az, melyet augusztus 1-én kezdtek meg a Rajna mellől, s végállomása a bajorországi Ambergen túl, a cseh-határ közelében volt. Ezzel kapcsolatosan írja:

„Mivel mindig éjjel meneteltünk, elhatároztam, hogy az első alkalmas erdőben elfogatom magam. Valóban egy szép

tölgyerdőn mentünk keresztül; néhány száz lépésre oldalt mentem, lefeküdtem és fehér köpenyegemmel betakaróztam. Aludni nem tudtam; gyötört az aggodalom, hogy a chasseurök az első pillanatban durváskodni fognak velem. A menetoszlop elvonult, s én már megbántam, hogy elmaradtam. Tompa lódobogást hallottam, s egyszersmind olyan hevesen vert a szívem, hogy ki kellett bújnom a köpeny alól. Egy huszár jött felém, s magyarul kérdezte: Ki van ott?! Felálltam és rosszullétet színleltem. Csak gyorsan, mondta ő; ez az utóvéd, s az ellenség gyalog nyomul utánunk! Akarva, nem akarva csapatom után siettem, s hasonló vállalkozásra nem adtam tovább a fejem! — A visszavonulás Farchheimon át történt . . . Megérkeztünk Sulzbachba és Ambergbe. Mindkét városban nagyon jó sör van, melyet a dombos határban, pincékben tartanak, s csak a használatra valót viszik hordóval a söntésbe. A katonák sok pincét feltörték, s hogy a tábori kulacsokat megtölthessék, a hordókat körülvágták“. Szeptember 22-én aztán megfordultak. Ambergnél egész napon át heves harc folyt, mely éjjel végre is az ő győzelmükkel végződött. Az ellenség visszavonult, s ők a nyomában egészen Würzburgig, hol ismét csata volt, melyet így ír le: „Az alacsony dombos terep különösen a lovasságra nézve volt kedvező, mely — miközben a gyalogság átláthatatlan sokaságban, mértföldnyi területen sorakozott — talán tizenkét ponton is, egyszer szétvált, majd összegyűlt, egyszer jobbra, máskor balra vonult el, kézi tusára ment, majd visszavonult; mindent jól lehetett látni és messziről borzasztó (schrecklich) szép volt. Csunyán hangzott azonban a trombiták elegyes hangja, a lovak nyerítése, az emberek ordítása s a kardok csattogása. Mikor az ellenség látta a túlerőt . . . három falut felgyújtott, hogy löporos szekerekkel és általában hadrendben ne lehessen üldözni.“⁸

A következő évben (1797.) a szorongatott Alvinczy megsegítésére Olaszországba rendelték őket, de későn érkeztek, ill. belekerültek egy érthetetlen fejtelenségbe, mely miatt sokat szenvedtek. Március 18-án Niederdorf mellett az ágyúkat beszegezték és a Drávába dobták, löporos és más-hás kocsijaikat elpusztították, a katonák asszonyai gyermekeiket eladták vagy elajándékozták. A parasztok 2—3 láb (1/2—1m.) széles hegyi utakat mutattak, s azokon vonultak Salzburgba és Radstadtba; ide-odavonulással telt az idő május 2-ig; közben a Nagytauern való átkelésnél 18 emberük

⁸ Ez a nagyjelentőségű würtzburgi csata, melyben a lovasság döntő szerepet vitt. Zöme, mint az erdei jelenetből is kitűnik, magyar huszárság volt, s Kray és Sztáray parancsnoksága alatt különösen kitűnt. A Wartensleben hadaival egyesült Károly fignek ez volt egyik legszebb haditette. Ellenfelei Moreau és Jourdan voltak.

megfagyott, s úgy szétszóródtak, hogy Szt.-Johannban három napig gyülekeztek.

Látogatás Strassburgban. Következett a campo-formioi béke, majd a Bécsbe vezényeltetés, ezt megelőzőleg édesanyja meglátogatása. Említettük Strassburgban tett látogatását, melyet így ír le:

„Ott akkor a harmadik constitúció uralkodott;⁹ a vasárnap helyett minden tizedik napot tartottak meg, s olyan papot, aki nem tett esküt erre az alkotmányra, meg nem tettek. Itt találkoztam Anstat párisi porcellánfestővel, ki a Rajnán túlra (t. i. német földre) készült, hogy meglátogassa fivérét, aki a Mindenszentekről nevezett premontrai kolostor tagja és akkor káplán volt, s akit én jól ismertem, de német földre nem kapott útlevelet. Fiatalos könnyelműséggel megígértem neki, hogy — miután én szerencsésen átjöttem — fivérét is rábeszélem, hogy velem Strassburgba jöjjön. Vátszóltam néhány háromszínű kokárdát, átkeltem a Rajnán Oberkirchbe, ahol ő káplánkodott, felmutattam fivére ismerető jelét, s kikényszerítettem belőle a beleegyezést, hogy velem jön. — Elmentem a törvényszéki írnokhoz, ki iskolatársam volt, s tőle a magam és a pap — mint szatócsok — részére, útlevelet kaptam. Átöltözve, a hamis útlevéllel halálos aggodalmak közt tettük meg az utat Strassburgba: mert ha elárul valaki, egyikünk vagy másikunk, esetleg mindkettőnk a nyaktilót kapja jutalmul. De szerencsések voltunk, s elkerültük ezt a veszedelmet.“

A genovai kaland; italiái utazás. Végül álljon itt egy részlet az 1800. év tavaszán, Genova ostromzárolásával kapcsolatos feljegyzésekből. Ez a része az emlékiratnak mutatja, hogy milyen nagy érzéke volt a természeti szépségek, s általában minden iránt, ami valami újat, tanulságosat nyújtott: nagy lelkesedéssel ír a Savogna környéki természeti szépségekről. Itt azt a parancsot kapta, hogy egy káplárral és három közemberrel, három vízi járművön, franciák fogságába jutott 120 sebesültet Genovából Pisába szállítson. Az ostromzár parancsnokától, Ott tábornoktól írást kapott Lord Kleith tengernagyhoz, a Genova előtt horgonyozó angol hajóhad parancsnokához és a Genovában parancsnokoló Massena francia tábornokhoz; azután Sestri di Ponentében rendelkezésére adták a három járművet olasz matrózokkal, s kötszereket és élelmicikkeket vételezve fel, nagy reménységekkel kelt útra. „A legszerencsésebb embernek hittem magam, hogy ilyen írásokkal kelhettem tengeri útra. Kötéseket szabdaltam, . . . s végre mennyi ábrándozások közt aludtam el. Hajnalfelé lövés ébresztett fel. Helyiségemből aggodalmasan kinézve, orrom

⁹ T. i. a francia forradalom.

előtt egy járművet láttam nehány matrózzal, kiknek beszéde elárulta, hogy angolok; olaszul érttettem meg velük, hogy miért úszkálók itten? Megmutatták, hogy merre kell mennünk, hogy megtaláljuk az admirális hajóját . . . Egyszer világosságot látok a végtelen víztükrön; itt-ott fekete pontokat ismertem fel, melyek folyton nagyobbodtak a nélkül, hogy az ő vagy a mi mozgásunk észrevehető lett volna. Magam mögött már alig vehettem ki a savognai és genovai hegyeket, mikor ezek a tengeren szétszórót fekete pontok az angol megfigyelő hajóhaddá alakultak ki. Reggel 8 óra lehetett, mikor zene és harang hangot tudtam kivenni, miről arra következtettem, hogy a tengernagy ott van. Levegő és víz nyugodtak voltak, s így sikerült a hajóhoz közel jutnom, melyről 2½ ágyúüteg nézett velem szembe. A fedélzet minden pontján élénkség volt; miután alólról felmutattam papirjaimat, létrát mutattak, melyen fel kellett másznom. Az admirális lakosztályánál, mely nagy ablakkal és üveges ajtókkal volt ellátva, átadtam írásaimat. Kevéssel előbb mosták fel a fedélzetet, s leterítették szőnyegekkel, melyeken a tisztek és matrózok sétáltak. Én is kószáltam minden irányban, báméskodtam, megcsodáltam a gépeket, az árbócok szerkezetét, a kötélzet gépezetét, a vitorlákat, a kormányost tájolójával . . . A főárboc kosarába nem kívántam ülni, mert az a hajó legkisebb mozdulatára 2—3 ölnyi kihajlást tett a levegőben; hát amikor vihar támad?! . . . Miután a kis hengerkereken nyugvó 72 nehéz ágyút is megnéztem, a vízben levő emeletet iránt érdeklődtem, nevezetesen a raktárak, kórház, a matrózok fekvőhelye iránt, mely nem más mint egy, a fedélzetről két kötelen lefüggő háló; az ember ebbe fekszik, s azután három öklömnyire összegombolyítható. Az alatt, míg én szótlanul járkáltam, üzenetet küldtek Genovába, figyelmeztessék a város külső védműveinek parancsnokát, hogy a három járművet ne kezeljék ellenségesen. Dél-tájban magam hajóra szálltam, a másik kettő követett, s megindultunk a kikötő felé. Alig voltunk egy órányit útban, mikor északi irányból vihart kaptunk, . . . a hajó erős elhajlása miatt a fedélzeten nem lehetett megállni az árbócba való kapaszkodás nélkül. Bátorságom elhagyott, s már azt hittem, hogy a rettenetes hullámok elnyelnek: de katona létemre szégyeltem volna, hogy olaszaim ezt észrevegyék. A viharos utazásban egyszer csak olyan közel kerültünk a genovai parthoz, hogy az ütegállás körvonalaít, s a katonák mozgását ki lehetett venni; azt, hogy mégsem tüzeltek, annak tulajdonítottam, hogy már értesültek békés szándékainkról . . . Alig fordulok el onnan, tompa dörrenést hallottam, s utána csobbanást a hajó mellett. Le a kabinba! szivem szálnalmasan dobogott, s már nem éreztem olyan nagyon a vihart; a golyók nagyobb gondot adtak! Hamar készen voltam

tervemmel: Beburkolóztam régi vásznaimba,¹⁰ nagy gombócokat csináltam, melyekkel majd a hajó részeit betömöm, s reméltem, hogy ily módon nem leszek a halak tápláléka. Ezen aggodalmaim közben jött a második golyó, s erre azonnal egy csattanás az utánunk jövő angol fregatteről; ez jeladás volt, de hajósaim nem értették meg, s én sem tudtam megkülönböztetni, mert kabinomból ki nem jöttem volna a világerért! Olaszaim azonban a vitorlákat teljesen neki feszítették a szélnek: így történt, hogy villámgyorsan visszaérkeztünk az admirális hajójához, honnan messzelátón figyelték a hullámokkal és a parti üteg ellenséges indulatával való harcomat . . . Elhatározták, hogy vontató hajóval visznek a kikötőbe. Igy aztán naplementére kikötöttek, ahol 120 sebesült éhségtől és nyomorúságtól elcsigázva, egész nap várakozott reájuk. „Amíg ezeket a hajókon szétosztották, néhány lépést akartam tenni a pompásnak látszó városban, hogy elmondhassam: jártam Genovában! Az őr azonban megakadályozott benne.“

Kedvetlenül hajóra szállt, elébb a maga hajóján levő 60 sebesült szenvedéseinek enyhítéséről, azok felüdítéséről gondoskodott, azután — még az éj beállta előtt — kis csónakkal a másik két hajóhoz vitette magát, s ott tett hasonló inézkedéseket. Ejjel volt, mire mindezt elvégezve visszaérkezett hajójához. A szélcsend, a nyugalom és a remény, hogy nemsokára jobb helyre jutnak „álomba ringatta a legrettenetesebb éhenhalástól megmenekült legénységet, s vele engem.“ Alig virradt meg, ismét a fedélzeten volt, s minden égtájfelé fordulva kereste a másik két hajót, de nem látta őket egész nap.

„A hullámok elég nagyok voltak, de nyugodtak, nem csaptak össze. Nézegettem a hajónkhoz csatolt csónakot, amint egyik hullámról a másikra húztuk magunkkal; épen olyan hosszú volt, hogy két hullám között kitöltötte: a kíván csiság űzött, hogy beleszálljak. Alig néhány lépés után azonban feleslegesnek tartottam, hogy tovább is benne tartózkodjak. Mert amikor két hullám közt a völgyben voltam, az előtttem és utánam levő hullámok nagyobbak voltak, mint én, s ha a kötél eloldódott volna, mi mentett volna meg engem egyedül a csónakban?? Felhuzattam magam ismét a hajóra, s minden kísérlettől tartózkodva, nyugodtan ott maradtam.“

Estére kitűnt, hogy meglehetősen eltévedtek, mert Corsica partjait látták, de mivel élelmiszerük és boruk elegendő volt, nem aggasztotta őket a dolog. Reggelre Spezia körül voltak az italiai Levante-part közelében, s két hordó vizet vettek fel; május 29-én estére megérkeztek Livornoba, hol betegeit az Irgalmasrendiek kórházában helyezte el, maga

¹⁰ Amit t. i. a sebesültek kötözésére kapott.

pedig leste-várta a másik két hajót, de azok, mivel jobban eltévedtek, mint ők és Corsicát egészen megkerülték, csak másnap reggel érkeztek meg. Két ember közben meghalt, azt a tengerbe temették.

A három hajó csak eddig volt rendelve; elbocsátotta tehát őket. Innen u. n. csatorna-hajókkal — szám szerint 13-mal — szállították a betegeket az Arnon Pisába. Junius 1-én hajnalban érkeztek meg. Ott újabb meglepetés várt reá, amit így ír le:

„Alig kötöttek ki a hajók, s akik jární tudtak, kiszálltak, mikor egy csomó fekete alak jelent meg, melyeken nem volt bőr, csak a szemeödröket lehetett kivenni. A mumiák hordágyakat hoztak, a súlyos sebesülteket azokra fektették, s kórházba vitték, aztán visszatértek; munka közben kimelegedtek, szellőztették álarcaikat, némelyik levetette fekete keztyűjét, másoknak a lábát lehetett látni, s észre lehetett venni, hogy a hosszú fekete egyenruha alatt olyan osztálybeli emberek vannak, akik briliáns gyűrűket és cipőcsattokat viselnek. Érdeklődésemre megtudtam, hogy ezek a Fraternite (Testvériség) nevű társaság tagjai, s mindenik tudja a napot, mikor a szenvedők érdekében való tevékenységére megadják a jelt; köztük a legelőkelőbb polgárok, sőt a főnemesség tagjai vannak.“

Miután a betegeket kórházba szállították, a káplárt és három közembert utasította, hogy utazzanak Parmán át az ezredhez, maga pedig egy külvárosi korezmában helyezkedett el. Másnap bebarangolta a várost, megcsodálta a ferde tornyot,¹¹ felkereste a nagyon forgalmas fürdőt. Ott találkozott egy osztrák hadnaggyal, aki a kórházból akkor került ki. Megállapodtak, hogy együtt barangolják be a szép országot. Másnap — junius 2-án — már Firenzébe utaztak, hol nagyon szívesen fogadták őket, s a legelőkelőbb polgároknál kaptak szállást. De a többit hadd mondja el maga: „Pénzünk alig volt annyi, hogy egy hétig futotta volna élelemre. Ruhám és fehérneműm, amennyi rajtam volt. Április 1. óta, hogy táborba szálltunk, nem volt alkalom a viselő fehérneműm tisztítására; a tengeri utazás alatt a régi fehérnemű, s kiéhezett, eltetvesedett betegek közt, nem kerülhettem el, hogy magam is nagy mértékben meg ne tetvesedjem. S most a gyönyörű szállás, ezüstben fészelt házi szolgaszemélyzet, batiszttal diszített ágy, meghívás az étkezéshez, szabad rendelkezés egy üveges hintós fogat felett és páholy a színházban! Este alig tudtam lerázni a cselédség ajánlkozását, hogy segítenek a vetkőzésnél; aztán bezárkoztam, s magamat jól lekefelve meztelenül feküdtem ágyba. Végre reggel lett;

¹¹ De nem lepődik meg; nyilván azért, mert Kölnben már látott ilyesmit.

köpenyem alá vettem „élő“ fehérneműmet, s a város legtávolabb fekvő részében kerestem egy mosónőt, akinél — miután három óra hosszat meztelen testemre vettem ruhában sétáltam — tisztába öltözködtem. Így felfrissülve, jókedvűen mentem szállásomra, ahol már várt reám egy cavalliere sergente, hogy a kétfogatú üveges hintóban az étkezés idejéig (d. u. 5 óra) körülhordozzon; este egyedül ültem páholyomban. Érdekesnek találtam itt (t. i. Firenzében) mindennek előtt a képtárat, a városi kórházat, a gazdag S. S. Anunciata-templomot, a nagyherceg művészeti és természetrajzi gyűjteményét. Felmerült az a terv is, hogy alkalmat szereznek néhány napos római utazásra. Ezt a mennyei életet csak jun. 3-tól 8-ig élveztem, mely napon a dobos az egész városban kihirdette, hogy minden a hadsereg kötelékébe tartozó személy köteles bevonulni. Kéz alatt értesültünk, hogy ennek a marengói vesztett csata az oka.¹² Lesújtva, hogy olyan rövid ideig tartott a gondtalan gyöngyélet, belebetegedve a római út elmaradásába, elhatároztuk hadnagy urammal, hogy a parancsnak engedelmességedünk; ámbár biztattak, hogy maradjak, s az ellenség bevonulása esetére biztosítottak védelmük-ről. A város egy három öszvérfogatós kocsit rendelt, mely azt az utasítást kapta, hogy vigyen minket Bolognába, hová 10-én sötétben érkeztünk meg.“

Itt egészen másként volt: a jakobinusok parancsoltak, akik a franciák fogadására készültek; osztráknak hírét sem lehetett látni, bár az utcákon és tereken tömegekben zajlott a nép. Szállásúl egy palotát adtak, abban azonban sem egy teremtettt lélek, sem egy asztal, szék vagy ágy nem volt. Beburkolózva köpenyükbe egész éjjel kószáltak az embertömegben, a nélkül, hogy valaki törődött volna velük. Alig virradt, előfogatot kaptak — egy lovas, két üléses talyigát — mellyel Leniagoba mentek. Ott legalább biztonságban voltak, s elváltak.

Reinbold Ignác Velencébe ment, majd visszavonuló ezredéhez csatlakozott, s a béke megkötése után ezzel került először Erdélybe, hol nemsokára megházasodott. S ha ezzel nem is lett vége a kalandoknak, bizonyos, hogy nem olyan könnyű szívvvel vette, főleg nem kereste azokat.

(Szeged.)

Dr. Buday Arpád.

¹² Minden esetre tévedés, mert a csata jun. 14-én történt. Az a valószínűbb, hogy Napoleonnak a Szent Gotthardon át Itáliába való betörése és Milano elfoglalása (jun. 2.) volt az ok.